

кими за значенням. Найсуттєвіші відмінності між дітьми норми і ЗПР виявлені при додаванні слів з конкретним значенням до родових понять [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати проведеного обстеження доводять необхідність здійснення спеціально організованої корекційної роботи з розвитку словника дітей передшкільного віку із затримкою психічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власова Т. А., Лубовский В. И. Дети с задержкой психического развития. М. : Педагогика, 1984. 184 с.
2. Войтко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку : навчально-методичний посібник. Кропивницький : КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2017.
3. Голуб Н. М. Особливості організації корекційно-розвивальної роботи з молодшими школярами із загальним недорозвиненням мовлення, затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. Вип. № 15. С. 56-65.
4. Діти з затримкою психічного розвитку : характеристика, особливості психологічного супроводу : метод. реком. для методистів із психологічної служби, практичних психологів дошкільних навчальних закладів / уклад. Л. О. Кондратенко. Суми : РВВ КЗ Сумський ОІППО, 2015.
5. Науменко Т. С. Активизация речи детей раннего возраста в дошкольных учреждениях : автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1991.
6. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко» / за ред. Л. І. Прохоренко, 2018. 236 с.

УДК 376-056.264-053.5:81

А. І. Кравченко

*кандидат педагогічних наук, професор
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

Л. І. Ткаченко

*магістрантка спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗБАГАЧЕННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЇ СЛОВНИКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються науково-теоретичні основи збагачення та активізації словника дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, основні завдання та засоби розвитку словника, алгоритм оволодіння дитиною словом.

В статті рассматриваются научно-теоретические основы обогащения и активизации словаря детей дошкольного возраста в условиях дошкольного образования, основные задачи и средства развития словаря, алгоритм овладения ребенком словом.

The article considers the scientific and theoretical bases of enrichment and activation of the vocabulary of preschool children in the conditions of preschool education, the main tasks and means of vocabulary development, the algorithm of mastering the word by the child.

Ключові слова: словник, слово, діти дошкільного віку, збагачення та активізація словника.

Ключевые слова: словарь, слово, дети дошкольного возраста, обогащение и активизация словаря.

Key words: dictionary, word, preschool children, vocabulary enrichment and activation.

Постановка проблеми. Мовленнєвий розвиток дитини є одним із основних чинників становлення особистості в цілому. Оскільки словниковий запас дитини, його обсяг і якість, доречно актуалізація слів під час говоріння є найважливішими складовими мовленнєвого розвитку дошкільника, проблема формування словникового запасу посідає важливе місце в сучасній педагогіці, а питання про стан словника при різних мовленнєвих порушеннях і про методику його розвитку є одним із актуальних. Формування дитячого словника є тривалим, складним процесом кількісного накопичення слів, засвоєння соціально закріплених значень та вміння доречно використовувати їх у конкретних умовах спілкування [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток словника дітей досліджували А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гавриш, М. Єлисеєва, Д. Ельконін, М. Жинкін, Н. Жукова, К. Крутій, М. Пентилюк, Т. Піроженко, О. Ревуцька, Ю. Руденко, О. Савушкіна, О. Семенов, В. Сухомлинський, В. Тарасун, О. Ушакова, К. Ушинський, Н. Черденченко, М. Шеремет та ін. Н. Тиндюк висвітлює педагогічні аспекти

розвитку словника дітей дошкільного віку як важливі фактори формування мовленнєвих компетенцій дошкільників [9]. О. Степанова визначає ступінь залежності формування лексичного запасу від мовленнєвих порушень [8]. Т. Науменко започаткувала ряд досліджень, що вивчають такі питання як форми, методи, умови і засоби активізації мовлення дітей раннього віку в умовах дошкільного закладу [5]. Проблему збагачення словника дітей раннього віку вивчали Ю. Аркін, В. Гербова, Г. Ляміна, Г. Розенгарт-Пупко, Г. Бавикіна, І. М. Непомняща, Ю. С. Ляховська. Особливості становлення і розвитку словника дітей впродовж дошкільного дитинства вивчали А. Іваненко, М. Коніна, В. Коник, Н. Кудикіна, Н. Луцан, Ю. С. Ляховська та ін.

Мета статті – висвітлити науково-теоретичні основи роботи розвитку словника дітей дошкільного віку в закладах шкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовий компонент дошкільної освіти – це державний стандарт, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті. Одним з напрямів, за якими визначено вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей дошкільнят є мовлення дитини, що включає лексичну компетенцію. У Базовому компоненті визначено результати освітньої роботи щодо розвитку

словника дітей дошкільного віку, а саме: дитина повинна мати збалансований словниковий запас із різних освітніх ліній; добирати найбільш точні слова відповідно до ситуації мовлення; називати ознаки, якості, властивості предметів, явища, події; вживати слова різної складності, синоніми, антоніми, епітети, метафори, багатозначні слова; фразеологічні звороти; знає прислів'я, приказки, утішки, загадки, скороговки; володіти формулами мовленнєвого етикету відповідно до ситуації, формами звертання до дорослих і дітей [2].

Значення слова у психічному розвитку дитини як найважливішої одиниці мови і мовлення визначає місце словникової роботи в загальній та спеціальній системі роботи з формування та розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

А. Богуш виділяє два аспекти у лексичній роботі з дітьми.

Перший аспект відбувається в процесі пізнавальної діяльності дітей і реалізується шляхом встановлення зв'язків між предметами та їх відношеннями. Даний аспект пов'язаний із засвоєнням дітьми предметної співвіднесеності зі словом.

Другий аспект відбувається в процесі засвоєння дітьми слова як одиниці лексичної системи та його зв'язків з іншими лексичними одиницями [3].

Зміст лексичної роботи в закладах дошкільної освіти полягає у визначенні за допомогою слова предметів навколишнього світу та засвоєнні змістової сторони слова

через тлумачення значень слів і словосполучень. Педагог формує родові і видові узагальнюючі поняття, формує в дітей уміння добирати частини до цілого, збагачує словник іменниками на позначення абстрактних понять, часу та простору, взаємовідносин між людьми [7].

Сукупність слів, які є у складі будь-якої мови, називають лексикою, сукупність слів, які розуміє та якими володіє людина, – словником. Слова, які засвоює дитина, лінгвісти поділяють на дві категорії: 1) пасивний словник – слова, які дитина розуміє, співвідносить з конкретними предметами, ознаками, діями тощо, але не користується цими словами; 2) активний словник – слова, які дитина розуміє та доречно, свідомо використовує у своєму мовленні.

Обмеженість словника ускладнює спілкування, людині не вистачає слів для висловлення своїх думок. Це позначається на мовній та мовленнєвій культурі. Головною особливістю будь-якого слова є єдність його лексичного і граматичного значень.

У лінгвістиці виділяють такі обов'язкові властивості слова як фонетична вираженість, граматичне оформлення, семантична валентність, тобто наявність значення і можливість слова поєднуватися з іншими словами. А отже, оволодіння словом відбувається у єдності його лексичного, граматичного значень і мовної форми (звукової, морфологічної) на основі активного використання у мовленні.

Лексичне значення – це сукупність знань про певні сторони дійсності, це позначення предметів, явищ, дій, ознак та властивостей, числа, обставин тощо. Значення слова одночасно об'єднує мовленнєве та інтелектуальне. З огляду на це, словникова робота з дітьми дошкільного віку, має бути пов'язана з розвитком пізнавальної діяльності, із накопиченням уявлень про навколишнє життя, з формуванням елементів понятійного мислення. Смісл слова – це зміст слова у мовленні, у певному контексті.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці А. Богуш виокремлює *три основні завдання розвитку словника:*

- 1) збагачення кількісного складу лексики новими, раніше невідомими словами, а також збільшення словникового запасу за рахунок засвоєння дітьми нових значень багатозначних слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі;
- 2) якісне засвоєння лексики, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене;
- 3) активізація словника застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях; нові слова в мовленні дітей активізуються за умови уточнення значення та закріплення способів їх відтворення на практиці;
- 4) підвищення рівня мовленнєвої культури, розвиток образного мовлення, виховання дослідного інтересу до слова [3, 4].

5) Слід зазначити, що засвоєння дитиною слова відбувається лише тоді, коли воно використовується у словосполученнях, реченнях, зв'язному мовленні. Метою роботи над словом є формування в дітей вміння свідомо обирати зі словникового запасу ті мовні засоби, які найточніше відображатимуть задум мовця і робитимуть висловлювання не лише граматично правильним, а й виразним [6].

О. Степанова представляє алгоритм оволодіння словом дитиною [8].

1. Ознайомлення зі словом: первинного сприйняття слова, його семантики, відношення з «позамовним світом» (предметом, явищем, ознакою, дією тощо), уточнення вимови.
2. Демонстрація зразків уживання слова (утворення словосполучень, речень з даним словом) – оволодіння синтагматичними зв'язками конкретної лексичної одиниці.
3. Оволодіння парадигматичними зв'язками слів (добір слова антонімів, синонімів тощо).
4. Закріплення лексеми в активному словнику.

Аналіз науково-методичної літератури дає можливість визначити основні групи слів, що складають словниковий запас дитини.

1. Слова, що позначають конкретні поняття – це назви предметів, дій, ознак, якостей.
2. Слова, що позначають родові, видові, абстрактні поняття, узагальнюючі слова (засвоєння слів

дано групи відбувається за умови засвоєння слів першої групи).

3. Слова-антоніми, слова-синоніми, багатозначні слова, слова, що позначають смислові відтінки.
4. Слова з переносним значенням та образні слова.

В. Албул зазначає, що в сучасній дошкільній лінгводидактиці виокремлюють такі основні засоби розвитку словника дитини:

- спілкування дітей з однолітками та дорослими;
- театралізована діяльність (відбувається активізація слів, словник дошкільників збагачується новими словами, влучними образними висловами, прислів'ями, приказками, фразеологізмами, образною емоційно-забарвленою лексикою, дитина отримує зразки правильного й емоційно забарвленого зв'язного мовлення);
- дидактичні ігри – словесні ігри, рухливі ігри з текстом, ігри-драматизації (під час гри поповнюється й активізується словник, формується правильна вимова, вміння правильно висловлювати свої думки, розвивається зв'язне мовлення);
- читання художніх творів (активізує й уточнює словник, сприяє розвитку образного мовлення, збагачує мовлення дітей емоційно-експресивною лексикою, розвиває здатність відчувати форму й ритм рідної мови, багатство рідної мови через різноманіття образних висловів та порівнянь, пізнавати лаконічність і точність слова);

- праця – господарсько-побутова, ручна, на лоні природи тощо (розвиток мовлення відбувається у природній, невимушеній обстановці, збагачується й активізується словниковий запас дітей, формуються навички розмовного мовлення, відбувається засвоєння норм і правил мовленнєвого етикету) [1].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Збагачення та активізація словника дітей позитивно впливає на розвиток усіх психічних процесів. За умови ознайомлення з новими предметами, явищами, ознаками предметів і дій у дитини з'являються великі можливості для самостійного вираження своїх думок, усвідомленого відображення в мовленні різноманітних зв'язків і відносин між предметами і явищами. Подальші дослідження спрямовані на визначення змісту та методик активізації словника дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами, що є важливим для мовленнєвого та пізнавального розвитку дітей, для розвитку комунікативних можливостей з урахуванням завдань повноцінної підготовки до навчання в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Албул В. Г. Засоби розвитку словника у дошкільників. *Актуальні проблеми психології*. Том V. Випуск 17. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v5/i17/3.pdf> (дата звернення: 01.11.2021)
2. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти) наказ Міністерства освіти і

- науки України від 12 січня 2021 року №33. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 01.11.2021).
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підруч. Друге вид., доповн. К. : ВД «Слово», 2011. 704 с.
  4. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид., доопр. і доп. Харків : Ранок, 2013. 192с
  5. Науменко Т. С. Активизация речи детей раннего возраста в дошкольных учреждениях : автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1991.
  6. Сас О. О. Лінгводидактична спадщина є. і. тихеєвої у збагаченні словника дітей дошкільного віку. *Молодь і ринок*. № 6 (113). 2014.
  7. Стахова Л. Л., Іванія Ю. О. Активізація словника дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали VIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (15 лютого 2019 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2019. 196 с.
  8. Степанова О. І. Особливості розвитку словника у дітей з порушенням мовлення. *Наукові записки РДГУ*. Випуск 10 (53). 2014.
  9. Тиндюк Н. Т. Педагогічні аспекти розвитку словника дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*. Випуск 1.45 (106).

УДК 376-056.34-053.5:81'233

А. І. Кравченко

*кандидат педагогічних наук, професор
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

О. І. Савенко

*магістрантка спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті представлено методику корекційної роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку в умовах інклюзивного навчання, зазначено переваги та принципи інклюзивного навчання, надано перелік дидактичних ігор, що їх можна використати в процесі навчання дітей переказу та складання розповіді.

В статтє представлена методика корекционной работы по развитию связной речи детей младшего школьного возраста с задержкой психического развития в условиях инклюзивного обучения, указаны преимущества и принципы инклюзивного обучения, предоставлен перечень дидактических игр, которые можно использовать в процессе обучения детей пересказа и составлению рассказа.

The article presents the method of corrective work on the development of coherent speech of primary school children with mental retardation in inclusive education, the benefits and principles of inclusive education, provides a list of